ОТЪ ВИТОША ДО РОДОПА.

(България, Румелия и Турция).

Пѫтни бѣлѣжки прѣзъ 1883 година.

(Продължение отъ XI книга).

30 Юний.

Попъ Кирякъ много са радваше, че останахъ въ кѫщата му, за да може да ма распита за внуцитѣ си въ София. Той е отъ онези стари попове, които подъ управлението и рѫководството на Казалския исповѣдникъ, святогореца иеромонаха Григория, сѫ направили много нѣща за моралното повдигание на нашия край. Когато дошелъ Попъ Григорь въ 1870 год. за исповѣдникъ въ Ахѫ-Челеби, заварилъ само нѣколко попа, и тѣ цинцари и арнаути, които приемѫтъ священическия санъ съ спекулативна цѣль. Грижливия исповѣдникъ, като не прѣдвиждалъ добри сѣтнини отъ стоянието на страннитѣ священници, незнающи языка на мѣстното население, прокаралъ между послѣднето мисъльта: да са запопѫтъ за священници мѣстни жители, па колкото и да сѫ грамотни. И въ продължение на нѣколко години, запопили са мѣстни священници въ пб-голѣмитѣ села. Единъ отъ тия священници е билъ и дѣдо Попъ Кирякъ. Попъ Григорь, тогава започналъ да заповѣдва на новозапопенитѣ попове да проповѣдвѫтъ въ чърквитѣ по языка на населението, и, защото нѣмали книги, той ги заставилъ да прѣвеждѫтъ проповѣдитѣ отъ грьцкитѣ проповѣднически книги по мѣстното нарѣчие. Тая работа не е била лека, защото славяно-българската азбука отдавна е била исчезнала изъ Ахѫ-Челебийско и била замѣстена съ грьцката, та е трѣбвало да са пишѫтъ български думи съ грьцки букви, съ които не могѫтъ да са изразѭтъ всичкитѣ български звукове. Попъ Кириякъ е билъ единъ отъ най-горѣщитѣ труженици, по тая не лесна работа. Той е прѣвелъ въ два обемисти рѫкописни тома много чърковни проповѣди, жития на святии и похвални слова при разни праздници. Тѣзи си прѣводи той е давалъ да ги прѣписвѫтъ поповитѣ и въ другитѣ села. Освенъ това, той е распространявалъ Новий Завѣтъ по Неофитовия прѣводъ, печатанъ въ Измиръ (Смирна) и по него сѫ четени евангелията при богослужението.

Дѣдо попъ Кириякъ има твърдъ и независимъ характеръ. Населението още не бѣ започнало да гони грьцкитѣ владици, когато той упорничествувалъ и не са покорявалъ на една беззаконна распоредба на Скеченския владика, вслѣдствие на което владиката го наказалъ съ бой. Обаче на владиката било отплатено съ сѫщата мѣра; той билъ хубаво избитъ съ прьтъ отъ Данча Чорбаджи. Защото попъ Кирякъ не обича да клати шапка ни на владици, ни ни чорбаджии, той и малко години е попувалъ въ родното си село Устово. Пб-вечето врѣме той е прѣкаралъ въ Пятково, Кардуково, Алами-Дере и въ нѣкои села

въ Прибѣломорската равнина. На турцитѣ тоже са не кланя, въ правителственнитѣ работи не обича да са мѣси. Много пѫти испуща нѣкоя и друга дума противъ турското правителство, нъ послѣ отказва. Ако го задѣне нѣкой необузданъ чиновникъ или хайдутинъ, какъвто бѣ прѣзъ 1876—1877 год. Челенклията Мутушъ, той та прѣправя на ахмакъ и съ думитѣ „турче билмесъ бенъ" заминува си по работата.

При богослужението той спомѣнува името на Русския Царь и на Българския Князъ. При великия прѣносъ, той добавя високогласно: „Цѣлокупна и съединена Св. Стефанска Българія, Тракия и Македония да спомѣне Господь Богъ во царствии своéмъ". Отъ много мѣста му са правени бѣлѣжки да не казва тия думи, ала той не иска и да знае. Той разбира и отъ хекимжиликъ. Дава съвѣти, дава и лѣкарства за нѣкои болѣсти. Той лѣкува болѣститѣ спорѣдъ човѣка. Ако болния има надѣжда, че ще уздравѣе съ молитва, дѣдо попъ му чете; ако болния си е зелъ надѣждата отъ молитвата, дѣдо попъ му прѣдписва диета; не помогне ли и това, дава му жинжефилювъ прахъ, сулфато и индустанъ-дживизи, та ако и отъ това не уздравѣе, той заключава, че болния не страда тѣлесно, а душевно, т. е. отъ меланхолия или ипохондрия и тогава му написва *муска*[1]). Единъ пѫть, когато попъ Кирякъ попувалъ въ Карлуково, дошелъ при него единъ помакъ, Исенкуту, отъ Старо-Село, за да му напише муска, защото страдалъ отъ трѣска. Попа узналъ, че помака са отправя до него за помощь, съ пълна самоувѣренность, че ще уздравѣе; за това той му написалъ на едно бѣло листче съ грьцки букви слѣдующитѣ български думи; „да ти ядѫтъ кучетата и вѣрата ти и царьтъ ти и умътъ ти; ду дѣ си пбдишь у дома ти, да даде Госпудь Иисусъ Христосъ да пукнишъ и да та изядѫтъ кучетата".

Слѣдъ три деня помака докаралъ на попа единъ товаръ тикви и кочань[1]), защото трѣската била побѣгнала. То са знае, че помака не знае и до сега, какво му е писалъ попъ Кирякъ, нито пъкъ смѣе да покаже нѣкому муската, за да не избѣга отъ нея цѣрителната сила.

Слѣдъ смъртьта на попъ Григория, по право и по старшинство наслѣди го попъ Кирякъ, който не проповѣдваше вече по селата, да са попѫтъ мѣстни попове, тъй като са бѣха напопили пò-вече, отъ колкото трѣбвахѫ, но убѣждаваше родителитѣ да проваждѫтъ дѣцата си въ училището, за да са учѫтъ българска книга; поповитѣ назидаваше да са не съмнявѫтъ въ святостьта на българската самостоятелна черква и да са не плашѫтъ отъ гьозбояджийската схизма. Въ послѣдньо врѣме, той са бѣше завзелъ да прѣведе и нѣкои черковни пѣсни и тропари на български язикъ, по мѣстното нарѣчие.

Отъ русското врѣме насамъ, попъ Кирякъ си е въ Устово и

---

1) *Мускитѣ* ги пише попъ Кирякъ на проститѣ хора, за да ги прѣдотврати, да не ходѭтъ при мохамеданскитѣ ходжи и имами, да ги лъжѫтъ. Муската обшивѫтъ въ мешимено триѫгълниче и страдаѭщия ѭ носи или на шията си, или на рѫката си между лакътя и рамото, или на кръста си.

1) Кочань казвѫтъ по насъ на гулията. Имаме четире вида кочань: *ерюев*, *черевнь*, *див* и *потету*.

служи въ черквата Св. Никола. Той е най-веселъ, когато са събер съ учителитѣ. Носи са много скромно. Устовци, ако и да го не почитжть, както трѣбва, той си има прилично мѣсто въ историята на възраждането на Ахж-Челебийскитѣ българи. Неговитѣ прѣводи по мѣстното нарѣчие всѣкога ще имжть историческа и филологическа важность

1 Юлий.

(Испити въ Устово. Причина за неуспѣха въ училището. Второ срѣщание съ Хаджи Ивана. Отлагание пжтуванието за Потково. Изложение на ржкодѣлията въ училището. Околийско Събрание. Началника на полицията Ил Ивановичъ. Тръсание паспортъ. Расходка към Пазлакъ. На хорото. Хаджи Иванъ исповѣдва полицейския Георгя. Свободенъ говоръ въ Ахж-Челебийско. Легенди за князъ Александра. Подигравание съ полицейския Георгя).

Днесъ бѣ третия день на Петровдень. Празднува са пакъ тъй славно, както първия день. Слѣдъ черковната служба, правихж сж испити въ новото училище при черквата Св. Богородица. Учителя Георги Ст. Милевски, мой съученикъ въ 1872/73 уч. год., ма покани да присжтствувамъ, но азъ му са извинихъ подъ прѣдлогъ, че съмъ вече подозрянъ отъ полицейския шпионинъ и не желая да са бъркамъ тамъ, дѣто нѣмамъ работа, за да не напакостж и другиму нѣкому. Испититѣ ги свършили на 10 часа прѣдъ пладнѣ. Както са научихъ, успѣха билъ не удовлетворителенъ, при всичката даровитость на родопскитѣ дѣца. Причината за неуспѣха е тъзи, спорѣдъ меня, че въ Устово прѣзъ нея учебна година имаше три първоначални училища: двѣ мъжки и едно дѣвическо, съ по 4 отдѣления; въ тия училища имаше само двама учители и една учителка, съ много малки заплати, сравнително колкото са е плащало прѣди войната. Устовци не сж могли да са съгласжть, щото всичкитѣ ученици да са събиржть въ голѣмото училище при Св. Никола, та и на учителитѣ да бжде по-леко, та да са отвори и I-й класъ. Учителитѣ Ат. К. Петковъ и Геор. Милевски са молили общината за сливанието на училищата, но инатя между първенцитѣ отъ двѣтѣ махали е прѣудолѣлъ и сполучилъ да произведе желателната сѣтнина: слабъ успѣхъ.

Слѣдъ испититѣ пръвъ дойде Хаджи Иванъ, та ма распита на-самѣ за нѣкои работи, като: дохождането на руситѣ до Бѣло-Море кога ще бжде; истина ли е, че Русския Царь е възненавидилъ нашия Князъ, такъвъ хубавъ християнинъ, който и хаджилжка посѣтилъ за какво са не спогаждѫтъ и пр. А голѣмата или тайната работа, за която сноши ми каза при раздѣлата, била тая: кога мисли Българския Князъ да съсипе Турския Царь и да му привземе царщината, та нашенцу да стане христьенцку. Разбира са, че и на този человѣкъ трѣбаше да са говори въ смисъль на закрѣпявание народния духъ и подържание надѣжда въ сѣтнината на Българския народъ. Нему си расправихъ нѣща, разгласяванието на които ще распространи нѣкакви добри мисли между ахрянитѣ, съ които той има много зелалъ-девиньe и които много го уважавжтъ и почитжть, като богаташъ. Говорихъ му, че въ България помацитѣ са броять сжщо като българи и тѣхъ нито Руссия нито България ги не мрази; напротивъ, обичатъ

ги християнскитѣ правителства, защото кръвьта имъ е българска; че много грѣшимъ, дѣто ги зовемъ „гладни кучета“, „голи ахряне“, „ахрянъ тятюги“ и пр.; че българитѣ не могѫтъ испълни числото 6 милиона, ако избѣгнѫтъ ахрянитѣ въ Анадолъ и че, най-сѣтнѣ, нашата страна ще запустѣе, ако са прогонѭтъ. Тѣзи приказки прѣкѫснахме, защото дойдохѫ още нѣколцина първенци, които, желаяхѫ да чуѭтъ нѣщо по дневнитѣ въпроси въ София. Всичкитѣ пò-разбрани хора съ любопитство распитвѫтъ за „царскитѣ работи въ София“.

Като са разотидохѫ посѣтителитѣ, полицейския Георги ми съобщи, че днесъ не ще бѫде възможно да заминѫ за родното си село, защото устовския пѫдарь билъ вънъ отъ селото, по кѫра, та на идущия день щѣлъ да има възможность да ма спроводи до Пятково или Карлуково, споредъ снощната заповѣдь на мюдюрина Данча. Азъ не знаяхъ, че въ отсѫтствието на куруджията Спаса са е крияла нѣкаква тайна, създадена отъ полицейския шпионинъ и не настояхъ да ми намѣри другъ спроводникъ, толкозъ пò-вече, че и устовскитѣ първенци, които ма посѣтихѫ сутриньта, поканихѫ ма да имъ гостувамъ. И мень ми бѣ драго за това, та рѣшихъ да отложѫ пѫтуванието си за идущий день. Придруженъ отъ учителитѣ и още нѣколцина младежи, направихъ нѣколко посѣщения, които заключихме съ приятелския обѣдъ, приготвенъ и даденъ отъ съученика ми Хараламбя Костовъ, братъ на извѣстния вече на читателитѣ Данаила Костовъ и зетъ на извѣстния тъй сѫщо Хаджи Ивана.

Слѣдъ обѣда, цѣлата дружина, отъ около 15 души, тръгнахме къмъ голѣмото училище, при Св. Никола, да разглѣдаме рѫкодѣлията на ученичкитѣ отъ дѣвическото училище. Рѫкодѣлията бѣхѫ наложени въ прѣподавателната стая на най-горния катъ на трикатното училище. Наложени бѣхѫ въ нея стая зарадъ това, че тамъ щѣше него день да засѣдава околийското събрание съ прѣдставители священници, учители, кметове и първенци отъ всичкитѣ села, та трудоветѣ на учителката и ученичкитѣ да блѣснѫтъ нѣкакъ-си прѣдъ прѣдставителитѣ отъ другитѣ села, за да сѫ насърдчѫтъ и да пожелаѭтъ отварянието на дѣвически училища и въ другитѣ села. Хубава мисъль наистина. Устовското учителско тѣло, заслужваше похвала. Рѫкодѣлията бѣхѫ накачени по стѣнитѣ и по полукрѫжната трибуна, на която едно врѣме, когато сѫ учителствували тукъ Хр. П. Ковачевъ, Дим. Д. Македонский и Марко Саввовъ Карловецъ, единъ ученикъ извършваше училищната молитва и даваше команда на ученицитѣ за сѣдание, ставание, мълчание, четение, влизание и излизание. Украсена бѣ сега тая трибуна съ малорусски нашиви, нашити фигури и животинки, ушити горни ризи, шарени чехли, женски пазухи и плѣтени възглавници. На друга една страна, бѣхѫ наложени краснописнитѣ тетрадки на ученицитѣ и ученичкитѣ. Отъ искусно изработенитѣ рѫкодѣлия, всѣкий можаше да заключи, че учителката Добрева, отъ Сливенъ, колкото е била неспособна за прѣподавание прѣдмѣтно учение, толкова е била искусна въ рѫчно-домашни работи. Но пъкъ всичкия успѣхъ за една година врѣме не можаше да бѫде плодъ само на трудолюбието и искуството на учителката. Даровитостьта на момичетата, домашното имъ обучение въ рѫчната работа, изящностьта, пъстротата и истънченностьта на мѣст-

ното облѣкло, сж биле главния лость, за да са подигне до тая стъпень успѣха въ ржкодѣлието. Много парчета ржкодѣлия азъ можахъ да сравнж съ онези въ Софийската Дѣвическа Гимназия.

До дѣто още разглѣдвахме ржкодѣлията, започнаха да прииждатъ прѣдставителитѣ за Околийското Събрание. Заради това, азъ са раздѣлихъ отъ дружината и отидохъ съ Геор. Т. Тормановъ, пакъ мой едноврѣмешенъ съученикъ, у дома му, за да са отморж. Заспалъ съмъ билъ. Колко съмъ спалъ не зная; но по едно врѣме Георги Т. Тормановъ ма събуди. „Дошелъ е, каза, отъ Пашмаклж Илия Ивановичъ, началникъ на християнскитѣ полицейски и н. д. прокурорь въ сждилището, и иска да та види.“—„Ха! Ей сега ж згорѣщихме“, казахъ си на ума. Азъ казахъ на Георгя, да каже на Илия, че скоро съмъ заспалъ и да го пита: трѣба ли незабавно да ма разбуди, или не. Това казахъ на Георгя, за да опитаме косвенно, настоятелно ли ма търси началника на шпионитѣ, Илия Ивановичъ, или не. Слѣдъ малко Георги са върна и му каза, че щѣлъ да почака до дѣ си зема съня. Значи, не бѣ за страхъ работата. Азъ станахъ. Илия Ивановичъ ма чакалъ въ втората Торманова кжща, въ която квартируваше полицейския Георги, който прѣзъ нощьта е билъ съобщилъ въ Пашмаклж, както за пристиганието ми въ Устово, тъй и за подготовляющето са, безъ прѣдварително правителствено позволение, Околийско Събрание въ Устово. Въ това съвпадение, Илия Ивановичъ подозрѣлъ нѣкаква тайна замисъль и дойде съ ата си да лови зайци и да дири подъ телето волъ. Той влѣзалъ първо въ училището, пристжпилъ въ Събранието, зелъ отъ ржцѣтѣ на Арх. Намѣстникъ писмата отъ Одринската Митрополия, челъ ги и като не намѣрилъ нищо противно на царскитѣ закони, попросилъ извинение и ги оставилъ пакъ на стола. Устовскитѣ първенци протестирали за недовѣрието, което той питае къмъ царскитѣ подданници. Алия ли да го зовемъ, Илия ли Ивановичъ, това поляшко изродие съ свойственната на полскитѣ емигранти лукавщина, попросилъ повторно извинение, за гдѣто правителството е прибѣгнало до тая мѣрка за прѣдпазливость, — тъй като пограничнитѣ окржжия и околии биле подложени на разни неожиданности и длъжность на правителството било да прѣдвари всѣкаква случайность. Първенцитѣ вторично протестирали и го понавикали безъ да са свѣнжтъ отъ миралайския му пюскюль и казашката му сабя. Той са прѣправилъ на слѣпъ и глухъ, излѣзалъ си и отишелъ въ квартирата на подвѣдомственния си Георгя, за да дири и испитва мене.

Около единъ часъ азъ сѣдяхъ въ кьошкя и расправяхъ на Торманова, като какви мѣрки да земжтъ приятелитѣ ми, ако Ивановичъ ма закара въ Пашмаклж. Скроихме поржчителство, ходатайство и т. н. Подиръ това азъ са явихъ при Илия Ивановичъ. Негова милость е родомъ полякъ, билъ е на служба въ русската войска, побѣгналъ отъ Руссия слѣдъ смжщенията въ 1863 год., отъ когато насамъ той е занимавалъ разни граждански и военни длъжности, промѣнилъ е нѣколко вѣри, народности и имена и най-сѣтнѣ, слѣдъ заминуванието на русскитѣ войски отъ Одринската околность прѣзъ 1879 год., като е видѣлъ, че работитѣ отивали като къмъ прѣобразования — поне за приврѣменно замазвание очитѣ на не мохамеданцитѣ, той са прогласилъ

за българинъ, за православенъ християнинъ, уженва са за православна българка и като всѣкий авантюристъ и вагабонтинъ, захваналъ да казва, че истинското му происхождение било българско, че билъ потомецъ на една славна старо-българска фамилия изъ Македония, която въ старо врѣме била прѣселена въ Босна. По такъвъ единъ начинъ, тоя полякъ придобилъ приятелството на Одринския български владика Синесия, който до толковъ билъ увлеченъ отъ авантюриста Ивановича, щото самъ го вѣнчалъ съ българката и освенъ това, наскоро слѣдъ вѣнчанието, прѣпоръчалъ го на Реуфъ-Паша за чиновникъ. Валията тъкмо тогава прилагалъ наредбата си, за смѣсена полиция въ окръжията и околиитѣ и, разбира са, трѣбвали му хора, отъ една страна християни, отъ друга, знайщи на турский языкъ, отъ третя, способни да ловѫтъ съ кола зайци. По-добъръ кандидатъ отъ поляка Ивановича едвамъ ли е имало. И за това, той е билъ назначенъ да испълнява едноврѣменно три-четири длъжности въ най-сѣверозападния край на Одринската Областъ, въ пограничната каза Ахъ-Челеби. Той е билъ назначенъ: а) за началникъ на „полиция идареси"; б) за и. д. прокуроръ при Окол. Сѫдилище; в) за цензоръ на българскитѣ книги и вѣстници, що сѫ донасѫтъ отъ Ист. Румелия и България за училищата въ Ахъ-Челеби, и г) за да наблюдава върху дѣлата на българскитѣ общини; както и да бди, кой отива или дохожда *за* и *отъ* границата.

Днешното дохождание на Илия Ивановича, като началникъ на полицията, са отнасяше до двѣтѣ послѣдни точки на назначението му. Щомъ са явихъ при него, той ма посрѣщнѫ съ всичката присторна благосклонность и лицемѣрна почеть, свойственни качества на нововрѣмешнитѣ турски чиновници. Голѣмото му чело, пламеннитѣ му вглѫбнати очи, отчаянний му поглѣдъ и черникавото му лице бихѫ уплашили всѣкого. Още по-вече би са уплашилъ человѣкъ, ако такава една фигура е отчаянна и отъ вѣрата и отъ народностьта си и е отишла да са кланя на полумѣсеца и да облѣче турска униформа.

Заведохме разговоръ отъ напрѣдъ ужъ какво има, какво нѣма въ София, а че по-послѣ, отъ гдѣ съмъ и какво търся въ Устово; имамъ ли баща и братья; гдѣ сѫ; каква ми е работата, заплатата и пр. Распитванието ставаше нѣкакъ редовно, като сѫдебно слѣдствие, и ако отговоритѣ и да не са пишахѫ на книга, тѣ са задържахѫ въ голѣмата тиква на Ивановича; за това глѣдахъ да отговарямъ *право*, да не би да са уловѫ, че го лъжѫ. Тоя полякъ бѣ испеченъ; не бѣше за лъгание; шпионското искуство бѣ прѣсадено въ мѣсото и кръвьта му.

Подвѣдомственний му Георги все мълчеше, а майка му ни свари кафе. Ивановичъ захванѫ да са оплаква, че ималъ много работа, а малко заплата, че българитѣ не му отдавали приличното почитание, за дѣто имъ принасялъ много добрини и че щѣлъ да пише на дѣда си Синесия, да помоли Валията, да го прѣмѣстѫтъ отъ Пашмаклѫ. Отъ дума на дума, пакъ на шпионство. Той ма питаше, да-ли не познавамъ Синесия, та да му пишѫ и азъ нѣщо въ негова полза. Нѣмамъ работа съ такива владици, му отговорихъ. Слѣдъ това захвана да кори турското правителство, за дѣто не справедливо раздавало

службитѣ, и за дѣто нѣкои полуграмотни бейски синове веднага назначавало за офицери, каймакамп и секретари, а като него българи, знайци на турски, български, грьцки, френски, срьбски и русски язици, не уцѣнявало. На тѣзи му думи, азъ отговорихъ съ краснорѣчиво мълчание; само когато нареди язицитѣ, избъбрахъ му „браво“ и сѣтнѣ съ насмѣшка му казахъ: „много ми са чини, Г-нъ Ивановичъ, че знаешъ и поляшки язикъ“. „Не, не зная, Г-нъ Кустадиновъ, многу свѣтъ обиколихъ, многу язици научихъ, само тоя женабетъ полски язикъ не можахъ да науча“, отговори той, като са насмѣ подъ мустакъ. „Отъ гдѣ си родомъ, Г-нъ Ивановичъ“, попитахъ го. — „И самичъкъ азъ не зная“, отговори той, „отъ дѣ сьмъ родомъ; зная само, добави той че сьмъ *старъ славянинъ*“. Слѣдъ това, той като че не искаше да го питамъ по-нататъкъ за неговото житие, за неговото минало и настояще. Той прѣкжсна моитѣ въпроси и захвана да ма пита: защо, щомъ сьмъ влѣзалъ въ Ахж-Челеби, не сьмъ отишелъ въ Пашмаклж да са явж прѣдъ каймакама. На това азъ му отговорихъ, че сьмъ испълнилъ длъжностьта си, като сьмъ са прѣдставилъ прѣдъ мюдюря, подъ вѣдомството на когото спада родното ми село Петково. Георги подтвьрди, че наистина напрѣшний день сьмъ ходилъ при Устовския мюдюръ Данча. Илия са замисли. „Има ли още нѣщо да ма питашъ, Г-нъ Ивановичъ“, попитахъ го. Каза ми, че нѣма за какво друго да ма пита. Ржкувахъ са съ всички въ кжщи и си отидохъ въ голѣмата Торманова кжща. Много ми бѣше драго, че не са отвори дума за паспортъ.

Радостьта ми обаче не бѣ за дълго. Слѣдъ половинъ часъ полицейския Георги дойде горѣ у Тормановп и повика Георгя Тормановъ да отиде при Илия Ивановичъ. Ходи Тормановъ и са върнж. „'Нувà куче проклъоату са е запнатилу: ище да му дадешъ пашпорта си; и соай му думахъ и ноай му думахъ, ни зима му главоана“. Азъ тогава извадихъ отъ чантата си онези книжа, които спорѣдъ меня можаха да замстжтъ паспортъ и тръгнахъ къмъ старата Торманова кжща, за да ги прѣдамъ самъ. Ивановичъ бѣше излѣзалъ отъ кжщи, качилъ са бѣ на червения си атъ и ма чакаше до Хаджи-Чонювия ханъ на пазарната улица, да му прѣдамъ паспорта си. Подадахъ му: а) свидѣтелството си отъ Министерството на Общитѣ Сгради, за увѣрение, че имамъ отпускъ; б) свидѣтелство отъ Софийското кметство, че сьмъ свободенъ да излѣзж задъ граница и в) заграниченъ билетъ отъ Софийското Кметство. „Значи, нѣмашъ паспортъ,“ проговори нѣкакъ сърдито.—„Нѣмамъ, г-нъ Ивановичъ, и нѣмамъ нужда отъ паспортъ, защото дохождамъ въ страна, гдѣто сьмъ са родилъ и пораствалъ,“ отговорихъ. „Тогава тия книжа ще ги нося въ конака да ги прѣглѣда и каймакама.“—„Твърдѣ добрѣ,“—рѣкохъ му, „само трѣбва да ми дадешъ расписка и копия отъ всичкитѣ книжа.“—„Не могж да давамъ расписки и копия.“—„Това е произволъ, г-нъ Илия, викнаха нѣколцина младежи, мои приятели,—соя чилякъ ни е познатъ; ако искашъ, ей, сга ще ти доведемъ 10 души поржчители.“ Подигна са прѣпирня. Ивановичъ постоянствуваше даземе всичкитѣ книжа, укорѣкаваше окржжающитѣ го, че не сж разбрали още, колко е искрененъ къмъ еднородцитѣ му българи и нѣмжтъ довѣрие въ него. Най-сѣтнѣ, той са съгласи да ми повърне свидѣтелството за отпуска, а другитѣ

два листа скри въ паласката си, като са обѣща, че ще ми ги повърне съ особенъ человѣкъ въ Пятково. Слѣдъ това бутна коня си, и заминж за Пашмакла.

Приятелитѣ ми много бѣхж разярени противъ поляка Ивановича, а още по-много противъ доносчика му, грька Георгя. Азъ не могж да са сърдя много-много нито на едина, нито на другия, защото и двамата испълняваха длъжноститѣ си по-вече, отъ колкото трѣбаше. За расплаждание на ядоветѣ си, покачихме са на Аалака, едно каменливо бърдо, що са издига между рѣкитѣ Бѣла и Чьрна, на западъ отъ парската махала на Устово. Забиколихме нѣколко пжти параклиса, построенъ въ камьнака, наглѣдахме са на прѣлестната околность и са напѣхме пѣсни. Отъ тамъ са спуснахме, та слѣзохме чакъ долу въ Чьрна-рѣка, гдѣто имаше хоро. Слѣдъ слънчевото заникнуване, хорото са развали. Всичкитѣ мжжье и жени, момчета, момичета и дѣца са върнаха въ селото.

Нашата дружина изостана малко назадъ. Не бързахме. Уморени, полегка отивахми къмъ чаршията. Тамамъ залѣзахме въ Кенанската махала, отъ дѣто са види черквата св. Никола и училището, чухме една гюрултия кждѣ новото кахвене срѣщу училището. Приличаше, като че са каржтъ нѣкои, нъ имаше и смѣхъ. Закрачихме по-бързѣ, да видимъ каква е тая работа. Колкото повече-наближавахме, дочувахме, че гласа, който най-много са чуяше, по силната дрезгавина, приличаше на Хаджи Ивановия силенъ гласъ, въ положение нередовно. Кого ли е намисалъ Хаджията сиги пу сува врѣме, каза Тормановъ.—Кой знае, кутри ахрянинъ сига са знуи отъ срама, отвова са Георги Милюски. Има хасъ, чи Хаджията исповѣда буднечъ чаушина или юзбашия отъ нашесъ хаскерь, за испруводякъ Петрувдень, каза смѣешкомъ Аршеновъ. Колкото доближавахме пазарската улица подъ училището, Хаджията по-вече викаше. Захванахме да чуваме думитѣ: маскофанъ, Чепеларе, Булгария, Рожань, пашапортъ, тенекии и пр. Заинтересувахме са по-вече и прибързахме. Отидохме право тамъ, дѣто бѣше кавгата и са доближихме.

Хаджи Иванъ бѣше сѣдналъ върху наскладенитѣ подъ училищната стрѣха грѣди; полицейския Георги стоеше правъ прѣдъ него, черенъ, испотенъ и колкото и да са прѣправяше, че не обрьща ни най-малко внимание на Хаджиювитѣ, споредъ него, *сарахошъ лакардж-ларж*, виждаше са по поглѣда му, че не може да си даде куражъ на сърдцето. Срама до толкова са отразяваше на черното му лице, щото послѣдното често си мѣняваше боята. Въ земята би потжналъ той, само да не слуша Хаджи Ивановата исповѣдь прѣдъ една голѣма навалица, която отъ минута на минута са увеличаваше, както е обикновенно по селата на голѣмъ праздникъ, когато са случи нѣкаква гюрултия. Ала нѣмаше какво да направи. Да са отстрани, грозно е; да са кара съ Хаджи Ивана, страхъ го е, че на другия день ще бжде прѣмѣстенъ; да състави актъ не може, защото множеството ще изопачи работата и вмѣсто Хаджи Иванъ, Киръ Георги ще излѣзе виноватъ. За това, той стоеше правъ, уплашенъ и засраменъ, както нѣкой ахрянинъ, прѣдъ Тжржчлията, когато е откраднатъ кокошка или пчели.

Наближи ли нашата дружина, врьщайки са отъ хорото; видѣ ли хаджията, че идѫтъ къмъ сборното мѣсто нѣколко момчета все даскали, ученици и чиновници, за каквито нашия хаджия, колкото и да му пакостѭтъ, душата си дава за такива, той са въодушеви, захвана да прави по-голѣми движения и да произнася по́-остри думи на полицейския.

„Вие на мислите чи сме гувода бре, та ищите да си играите сасъ насъ, подбра хаджията съ по́-високъ гласъ. Ей ду тува, горѣ ей, (сочи съ пьрста си къмъ границата на сѣверъ) дойде Русия, ду *Рожанъ* сбади Булгарйя, пакъ вие си ходите още сасъ старитѣ юмуве: ходите си още пу пашпорти; хей гиди чубанъ акляръ хей! Ама какво си казватъ тѣ: сее кавуре нищу неразбиратъ. Хѫ-ѫ-ѫ! Тоай ви иска куремать вамъ. Оти ва са пруводили васъ тува *биръ качъ киши* съ жоалти тенекии на шиитѣ, да ни замазвате учи-се, та ищите да са пуприкажите. Чи кой ва гльода бре? Кой ви са с . . . е на тенекиитѣ? То са е ваше су царцку своаршилу; вие нема да прупѣете, дету е стоапила Русия. Анадолъ, анадолъ за васъ, чи утъ какъ дойдахте тува пулицйи и хаскере, ката день са крадоатъ фукарскй мулета, та че сте тоарнали още да троасите пашапорти и то утъ нашенски людье, гьокимъ какви сме, кату га ва низнапимъ какви сте *хоандале* и *халпитаре*, кату га ви ни видимъ хаскересъ какоавъ е закапалъ и парцалесалъ; иди фафъ Фюлбе да видишъ, какво са казва хаскерь, какви бабанки кату казаци."

Навалицата са пукаше отъ смѣхове. Нѣкои зевзеци подклаждаха хаджиювия ядъ противъ турското царство. Думаха му: „тоай, Хаджи, тоай." Хаджията още по-вече са развикваше и разядосваше. Нему много му бѣ домѫчняло, че прѣзъ деня Илия Ивановичъ прѣглѣдалъ владишкитѣ писма въ околийския съборъ и тръсилъ отъ менъ паспортъ. Особенно за послѣдното много са бѣ ядосалъ.

„Паспортъ ли бре, продължаваше да изсипва яда си връху полицейския Георгя. Чи ага сте толкува бабаите, оти не идите да троасите пашапорти утъ кумитиие, дѣну карстосватъ *Рожанъ* и *Калѫчъ-Бурунъ;* хоа да ва видимъ дѣ! Ами сте душли да прикажите, че и вие цáрцку ймате; душле сте да троасите пашапортъ утъ адинъ тувашенъ чилѣкъ, оти е душоалъ чекъ утъ Суфие да си плати царюнуму вергия-на; вье низнаите, чи коня ви нииграе вейке ду Бѣлу-море" . . . . . Владю, който обикновенно слѣди баща си, когато е въ нетрѣзвенно положение, като позна, че нумерото все са качи на горѣ, доближи баща си, хвана да го тѣгли за къмъ кѫщи. А пъкъ Попъ Кирнякъ, искаше още малко да бѫде Георги исповѣданъ „упрешь нолкува светъ" замъ още единъ поать да ни смѣе да прави хаберь нахъ кунаканъ, а га дойде будинъ чилякъ утъ Булгария. За това попа, който постоянно си пушаше чубука и глѣдаше въ земята и само рѣдко пѫти поклатваше главата въ знакъ на удобрение хаджиювитѣ думи, издигна веднага главата си, извади чубука си отъ устата и махнѫ Владюму кое съ очи, кое съ рѫцѣ, да остави баща му да посѣди още. Владю най-много слуша попъ Кирияка: за това и сега са отстрани отъ баща си, който продължаваше:

„Ти питай даскалювана майка Кель Льоаткувица и Поатка Бялускягъ да ти кажатъ какоавъ е боалгарскиянъ князь; цалъ Ерусалимъ са путресалъ лани, ага той влелъ тамъ; патрици, владици, паше, каймакаме.

кадне, турце, христяне, армене, чуфуге, арапе, *етмишъ еди бучюкъ* миллетъ излели да гу видятъ. . . . "

„Я гу и дупрехъ Хажи на лакатьоанъ; ама да видите пакъ какоавъ юнакъ е; накоафъ личякъ не е влизалъ въ Ерусалимъ утъ какъ са е родилъ Исусъ Христосъ, отзова са съвсѣмъ отъ страна Хаджи Петку Бѣлуски, кой миналата година бѣ станалъ Хаджия и отъ тогава насамъ, съ когото са срѣщне и сприкаже, най-напрѣдъ са похвалва, какъ са е допрѣлъ до лакътя на „Българскиянъ царь Александра, поаровъ братучьоадъ на рускиянъ царь Александра."

„Поазнава са брей, чи бубайцитѣ на рускиянъ царь и булгарскиянъ сѫ соащи братя, обади са отъ друга страна другъ единъ лански хаджия. Чули биле въ Иерусалимъ, че княза и царя биле братовчеди, но отъ дѣ и какъ, не искали да допитвѫтъ".

Хаджията още повече са развълнува. „Тѣ гу знаятъ брей турце-се," продължаваше той; „тѣ гу знаятъ яце [1]) хубавѣ и кадруту князуву я самъ видвалъ у какви изъ турски гулемци. Хемъ вратъ викатъ: „ашкусунъ ерифи, праллга му падишахлѫкъ." По-разбранитѣ турце разбиратъ рабути-се, ала тувашнамсемъ мемуре и пулицци ни увиратъ глави-се, ами си ходятъ още пу пашапорти."

„А бе да си ходятъ пу пашапорти и тешкеръ, прѣсѣче го Попъ Кирякъ. Тѣ щатъ видѣ, ага дойде будинъ день мой Илия и Христю сасъ *биръ качь бинъ киши* боалгарски хаскерь, врютъ *суварие*, та щите видѣ сее ахрянтятюги, меймуре и пулицйи, яга са разбѣгатъ тува надолу нахъ Бѣлу-Море; турцемсемъ са прави, чи лу тѣ са хитри, пакъ ние сиѣ гуведа. Хей гиди будали хей! Тоаргнали да троасятъ тешкере утъ чилѣкъ дѣто иде утъ Софие, кату га въ Суфие людьене са учоатъ да крадоатъ мулета, кози, пчели и кукошки. Хоа, тешкере бива да са троаси утъ чилѣк, дѣту иде утъ долу, утъ увоана [2]), *дениздень;* ами койту иде утъ Суфйе и утъ Фюлбе, за кина му е тешкерьоа. . . . . . "

„Оставите хи бре, викна Хаджи Иванъ. Тѣ са дуцарували сее людье, та са чудятъ кина да правятъ. Искатъ демекъ да са прикажатъ и тѣ, чи са забите, пак ката день са крадоатъ мулета. Хей, да са даржеше царству съ жоалти тенеки и мѣсечини, та бѣ льоасну. Та па барекъ ни ва е срамъ бре, обьрна са нагрочено къмъ утопения въ зноюве полицейски; солкува людье гелибъ гечтилеръ призъ нашесу селу, та му утъ соя ни чилякъ затроасихте пашапортъ? Или ищите да са пукнжите, чи турскаса царнина утъ сига ще да прупѣе? Тѣ ва знаятъ, бре Георги. Тѣ ва знаятъ и въ ·Суфие, каква ви е управия-са."

Когато Хаджията испи още двѣ-три ракии, народното му чувство са развълнува по-вече, захвана да испуска по-грозни думи, като „кучета ви яли и царнината и управията." „Русия ще ва сторп тербиоа, та ни щете фтасва да си зоамисе и тефтерене утъ кунаканъ" и т. н. Нѣколцина отъ по-старитѣ испафлии и хаджиюви роднини, махнаха Владюму, който на часа задигна баща си отъ дърветата и борешкомъ го отвлече къмъ кѫщи. И тъй полицейския шпионинъ са роди изново на тоя свѣтъ.

---

[1]) Яцѣ—твърдѣ.

[2]) Думата *уд уоа-на* се отнася за Гюмюрджунското поле.

И всичкия тоя мухабеть са водяше въ турска царнина; исповѣдь са четѣше на единъ правителственъ агентинъ. Охоо, казахъ полегичка на другаритѣ си, да си позволи турчинъ или който и да е въ Княжеството само $^1/_{100}$ отъ Хаджи Ивановия свободенъ говоръ прѣдъ нѣкой жандаринъ, то би билъ надаренъ съ такава свободна Конституция, щото да си не види здравието до дѣ е живъ. Вие отъ тува сте по-свободни и отъ ахрянетѣ, въ Тѫмрѫчлиювата република, които сѫ 100 пѫти по-блаженни отъ румелийцитѣ. Глѣдай си рабутата, отговори ми съ гордость учительтъ Н. Н.: ние тува си я тоай караме; аку хми пуниса, да гу убийсать.

„Ей Георги! Саатлерула! Куга ти упра майка ти ризата? Ами немате ли *сароакъ* да я простреете бе, ами я си навлѣкалъ мокричичка,“ продума на полицейския другаря ни Н. Н., който бѣ румелийски чиновникъ—тумрукъ-агасѫ въ Станимака—и доста свободно цапаше турскитѣ власти.

„А, нема нищо бе. Хаджи Иванъ е нашъ си. Какво да правишь му. Ихтияръ адамъ, серсемлие башламѫшъ. Я имѣхъ право, да гу варзѐ и откара на хюкюматъ; ама не е чилякъ за такава работа да го направимъ,“ избърбора полицейския като безъ душа си исчезна въ тѣсното сукаче отъ лѣво, между източната страна на училището и дюкяна на Христа Бачокускягъ.

„Ама попара хааа, изяде ей-соя Георги: я са нпуздавахъ утъ хаджияна, че ще да пукаже сакоафъ сербезликъ, думаше съ радость Карѫша Метекса.

Мръкнало са бѣ вече. Всичкитѣ присѫтствующи на мухабетя ли, на исповѣдьта ли, както щѣте го кажете, са разнесоха. Единъ войникъ отъ устовския гарнизонъ изрука ***акшамъ изанѫ***. Настана тишина, която отъ врѣме на врѣме са прѣсичаше отъ пѣснитѣ на планинскитѣ овчари, които испровваждаха тая годишния веселъ Петровдень и на другия день щѣхѫ да си заминувѫтъ за „нихъ планинье-ну, нихъ тревинье-ну.“

Вечерьта азъ гостувахъ пакъ у Тормановн. Старата Торманка много се уплашила прѣзъ деня, че като ма тръсилъ чаушина Илия да не би поради менъ да пострада и синъ ѝ Георги, който тоже бѣ „из царска работа въ християнска царнина.“ Тя бѣше много смутена и ни подучаваше да си знаемъ устата „кугато думаме упрешь ***крастави кучета***.“ Послѣднитѣ думи тя придаваше на заптиитѣ и полицейскитѣ.

